

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การผลิตหญ้าแพงโกล่าจำหน่ายเป็นอาชีพที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐมาตั้งแต่ปี 2545 ภายใต้โครงการนาหญ้าและพัฒนาอาชีพผลิตเสบียงสัตว์เพื่อการจำหน่าย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าว มาปลูกหญ้าแพงโกล่าจำหน่ายให้แก่ผู้เลี้ยงสัตว์ ผลโดยตรงเพื่อสร้างผลตอบแทนที่ดีกว่าอาชีพเดิมให้แก่เกษตรกร และผลทางอ้อมเพื่อช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์คุณภาพดีให้แก่ผู้เลี้ยงสัตว์ ซึ่งจะเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสัตว์ของเกษตรกรไทย ทำให้เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและสามารถรักษาพื้นที่สำหรับการเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนเลี้ยงคนในประเทศไว้ได้ ปัจจุบันการผลิตเสบียงสัตว์จำหน่ายได้กลายเป็นอาชีพใหม่ของเกษตรกรส่วนหนึ่งในพื้นที่ 54 จังหวัด โดยมีพื้นที่ปลูกหญ้าจำหน่ายรวม 32,945 ไร่ในปี 2550 และสามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรคิดเป็นมูลค่า 137,295,240 บาท ซึ่งพืชอาหารสัตว์ที่มีการปลูกจำหน่ายมากที่สุดคือ หญ้าแพงโกล่า โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตพื้นที่ราบลุ่มบริเวณภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดชัยนาท สุพรรณบุรี พิจิตร พิษณุโลก กำแพงเพชร อ่างทอง สิงห์บุรี และสระบุรี เป็นต้น

หญ้าแพงโกล่าเป็นสินค้าที่ต้องผลิตในรูปแบบที่เป็นเกษตรอุตสาหกรรม เน้นการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่มีประสิทธิภาพ เพื่อผลิตให้ได้ปริมาณมากและรวดเร็ว ซึ่งต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ จึงต้องอาศัยการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อรวมพื้นที่ผลิตเข้าด้วยกัน เป็นการทำในลักษณะของแปลงรวม มีการวางแผนการผลิตและการจัดจำหน่ายร่วมกันเพื่อให้มีสินค้าคุณภาพดีป้อนสู่ตลาดได้อย่างต่อเนื่อง แต่ปัญหาที่พบจากการดำเนินการที่ผ่านมาคือกลุ่มเกษตรกรค่อนข้างอ่อนแอ ขาดความร่วมมือของสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มแบบมีส่วนร่วม ขาดทักษะในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้แผนการผลิตและการเก็บเกี่ยวไม่สอดคล้องต่อเนื่อง ส่งผลให้คุณภาพหญ้ามียุติความแปรปรวนสูงเนื่องจากไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ตามอายุที่กำหนด นอกจากนี้ตัวเกษตรกรเองก็มีการจัดการดูแลใส่ปุ๋ยแปลงหญ้าที่ค่อนข้างหลากหลายไม่เป็นไปตามคำแนะนำตามคุณภาพดิน เป็นเหตุให้กลุ่มเกษตรกรไม่สามารถผลิตหญ้าที่มีคุณภาพดีจัดส่งให้แก่ลูกค้าได้อย่างต่อเนื่อง หากปล่อยทิ้งไว้ก็จะกลายเป็นจุดอ่อนที่นำมาสู่ความล้มเหลวของกลุ่มและอาชีพนี้ได้ต่อไปในอนาคต ดังนั้นจึงได้ทำการศึกษาวิจัยการพัฒนาระบบการผลิตหญ้าแพงโกล่าเพื่อยกระดับคุณภาพสินค้า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางพัฒนาเสริมสร้างความมั่นคงในอาชีพการผลิตหญ้าแพงโกล่าจำหน่ายให้แก่เกษตรกร ภายใต้สมมติฐานที่ว่า การพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง สร้างเป็นต้นแบบการบริหารจัดการกลุ่มผู้ประกอบการนาหญ้า ควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพแปลงหญ้าโดยมีการจัดการธาตุอาหารให้เหมาะสม จะทำให้หญ้าแพงโกล่าที่ผลิตได้มีคุณภาพดีสม่ำเสมอ และนำไปสู่ความยั่งยืนของอาชีพการผลิตหญ้าแพงโกล่าจำหน่าย

ในการศึกษาวิจัย ใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลทั้งในภาคสนามแบบเกษตรกรมีส่วนร่วม และการเก็บข้อมูลในแปลงทดลอง ประกอบด้วย 3 กิจกรรม ดำเนินการระหว่างเดือนกันยายน 2549 ถึงเดือนพฤษภาคม 2551 ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การพัฒนากลุ่มอาชีพผู้ผลิตหญ้าไปสู่ความยั่งยืน มี 2 กิจกรรมย่อย ได้แก่

1) ศึกษาและสร้างรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรผู้ผลิตหญ้าแพงโกล่า ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตหญ้าแพงโกล่าจำหน่ายในจังหวัดชัยนาท 9 กลุ่ม จังหวัดสิงห์บุรี สระบุรี และสุพรรณบุรี จังหวัดละ 1 กลุ่ม รวมทั้งหมด 12 กลุ่ม นำข้อมูลที่ได้จากการจัดเก็บภาคสนามและเอกสารที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ประเมินผลการบริหารจัดการกลุ่มโดยใช้แบบประเมิน 360 องศา และกำหนดเกณฑ์การบริหารจัดการกลุ่มแบบองค์รวม

2) สร้างต้นแบบการบริหารจัดการกลุ่มผู้ประกอบการหญ้าแพงโกล่า โดยคัดเลือกกลุ่มที่มีศักยภาพจำนวน 2 กลุ่มเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และดำเนินการพัฒนาโดยมีทั้งการฝึกอบรม สัมมนาเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน และสรุปบทเรียนร่วมกันเพื่อนำไปสู่การปรับการบริหารกลุ่ม

กิจกรรมที่ 2 การถ่ายทอดเทคโนโลยีการใช้ปุ๋ยเคมีในแปลงหญ้าเกษตรกร ดำเนินการทดลองในแปลงหญ้าของเกษตรกรจากกลุ่มที่คัดเลือกไว้ทั้ง 2 กลุ่มจำนวน 20 ราย โดยแบ่งแปลงหญ้าของเกษตรกรแต่ละรายเป็น 2 แปลง แปลงแรกให้ปุ๋ยตามปกติที่เกษตรกรเคยปฏิบัติอยู่ ส่วนแปลงที่สองกำหนดให้ใส่ปุ๋ยตามคำแนะนำตามสภาพดินของเกษตรกร บันทึกข้อมูลการใส่ปุ๋ย ผลผลิตหญ้าแห้ง คุณค่า (โปรตีน) ต้นทุนการผลิตและรายได้ นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบระหว่างการใส่ปุ๋ยทั้ง 2 แบบและสรุปบทเรียนร่วมกับเกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม

กิจกรรมที่ 3 การทดลองใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนปุ๋ยเคมีในแปลงหญ้าแพงโกล่า ทำการทดลองในชุดดินราชบุรี โดยวางแผนการทดลองแบบ 3 x 3 Factorial in Randomized Complete Blocks จำนวน 4 ซ้ำ ในแปลงย่อยขนาด 3x4 เมตรจำนวน 36 แปลง ประกอบด้วย 2 ปัจจัย คือ

ปัจจัยที่ 1 อัตราปุ๋ยเคมี มี 3 ระดับ ได้แก่

- ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี
- ใส่ปุ๋ยเคมี $\frac{1}{2}$ ของอัตราแนะนำ (ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 อัตรา 10 กิโลกรัม/ไร่/รอบ และปุ๋ยยูเรียอัตรา 10 กิโลกรัม/ไร่/รอบ)
- ใส่ปุ๋ยเคมี ตามอัตราแนะนำ (ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 อัตรา 20 กิโลกรัม/ไร่/รอบ และปุ๋ยยูเรียอัตรา 20 กิโลกรัม/ไร่/รอบ)

ปัจจัยที่ 2 อัตราปุ๋ยน้ำชีวภาพ มี 3 ระดับ ได้แก่

- ไม่ใส่ปุ๋ยน้ำชีวภาพ
- ใส่ปุ๋ยน้ำชีวภาพ 120 ลิตร/ไร่/รอบ
- ใส่ปุ๋ยน้ำชีวภาพ 240 ลิตร/ไร่/รอบ

ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไป พบว่า กลุ่มในจังหวัดชัยนาททำหน้าที่ในการผลิตอย่างเดียวโดยมีสหกรณ์ผลิตเสียบึงสัตว์ชัยนาท เป็นตัวกลางในการรวบรวมผลผลิตและจัดจำหน่าย รวมทั้งให้การสนับสนุนเครื่องจักรบริการแก่กลุ่มที่ไม่มีความพร้อม สถานภาพของกลุ่มส่วนใหญ่มีการบริหารจัดการที่อ่อนแอทั้งในเรื่องของการบริหารกลุ่ม การบริหารเครื่องจักร มีปัญหาเรื่องความไม่โปร่งใสและความไม่เป็นธรรม ขณะที่กลุ่มนอกจังหวัดชัยนาททุกกลุ่มมีการบริหารแบบเบ็ดเสร็จภายในกลุ่มตั้งแต่การผลิต การรวบรวมผลผลิตจนถึงการจัดจำหน่าย การบริหารกลุ่มค่อนข้างเข้มแข็งกว่ากลุ่มในจังหวัดชัยนาท โดยพบว่ากลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์บ้านสระ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นกลุ่มที่มีการบริหารจัดการกลุ่มที่เป็นระบบเข้มแข็งที่สุดสามารถขยายเครือข่ายเพิ่มขึ้นได้เอง สหกรณ์ปศุสัตว์ศรีปทุม จังหวัดสระบุรี มีความเข้มแข็งรองลงมาโดยมีความโดดเด่นในเรื่องของการประชาสัมพันธ์และระบบการจัดทำบัญชีที่โปร่งใส

ในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งนั้น ได้คัดเลือกกลุ่มนำร่องเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อสร้างเป็นต้นแบบการบริหารจัดการกลุ่ม 2 กลุ่มคือ กลุ่มเกษตรกรนาห้วยหาดอาษา จังหวัดชัยนาท และกลุ่มเกษตรกรทำนาห้วยแพ่งโกล่า11 จังหวัดสิงห์บุรี ผลการดำเนินการยังไม่สามารถพัฒนาการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกร เพื่อสร้างเป็นกลุ่มต้นแบบที่มีความเข้มแข็งได้ แต่พบว่ามีทิศทางการบริหารจัดการกลุ่มเป็นระบบดีขึ้น มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานร่วมกันมากขึ้น มีการคัดกรองสมาชิกที่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มออก จุดอ่อนที่ยังต้องอาศัยการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การทำหน้าที่ของคณะกรรมการ การมีส่วนร่วมของสมาชิก เครือข่ายการทำงาน การประชาสัมพันธ์ และการติดตามประเมินผล

ผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อพัฒนาคุณภาพแปลงหญ้าของเกษตรกรสามารถสร้างความเข้าใจถึงวิธีการดูแลให้น้ำ ใส่ปุ๋ย และการเก็บเกี่ยวที่ถูกต้อง ทำให้ได้หญ้าแห้งที่มีคุณภาพดี เป็นที่ยอมรับของเกษตรกรว่าสามารถผลิตได้จริง แต่เงื่อนไขที่เป็นแรงจูงใจในการผลิตขึ้นอยู่กับราคาที่เป็นธรรมตามเกรดคุณภาพหญ้า จากการใส่ปุ๋ยตามคำแนะนำให้เหมาะสมกับสภาพดินทำให้เกษตรกรกลุ่มฯหาดอาษา สามารถผลิตหญ้าแห้งได้เพิ่มขึ้น 67.2 กิโลกรัม/ไร่/รอบ และได้รับผลตอบแทนเพิ่มขึ้น 101.70 บาท/ไร่/รอบ ส่วนกลุ่มฯแพ่งโกล่า11 มีปัญหาเรื่องสภาพแปลงทดลองที่ไม่เรียบทำให้ไม่เห็นผลที่ดีขึ้น แต่เกษตรกรให้การยอมรับว่าขนาดของต้นหญ้าในแปลงที่ใส่ปุ๋ยตามคำแนะนำ มีขนาดลำต้นอวบใหญ่และยาวกว่าต้นหญ้าในแปลงปกติ และสนใจที่จะปรับเปลี่ยนการให้ปุ๋ยใหม่ รวมทั้งได้เรียนรู้ว่าสภาพแปลงที่ไม่เรียบมีผลทำให้ได้ผลผลิตหญ้าลดลง

ผลการทดลองใช้ปุ๋ยน้ำชีวภาพที่ผลิตจากพืชผักต่างๆ ทดแทนปุ๋ยเคมีในแปลงหญ้าแพ่งโกล่า ไม่มีผลทำให้คุณสมบัติทางเคมีของดินเปลี่ยนแปลง และไม่มีผลต่อผลผลิตและคุณภาพของหญ้า ซึ่งอาจเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมของดินในแปลงทดลองไม่เอื้อต่อการทำงานของจุลินทรีย์ที่

จะช่วยย่อยสลายสารอินทรีย์ในธรรมชาติ เพื่อที่จะส่งเสริมการเจริญเติบโตของหญ้าได้ ขณะที่การใส่ปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้นมีผลทำให้หญ้าแพงโกล่ามีการเจริญเติบโต ผลผลิตน้ำหนักร้าง และเปอร์เซ็นต์โปรตีนในหญ้าสูงเพิ่มขึ้น โดยที่การใส่ปุ๋ยเคมีในอัตราที่แนะนำสำหรับดินชุดราชบุรี ในพื้นที่ลุ่มเขตชลประทาน คือ ใส่ปุ๋ยสูตร 15-15-15 อัตรา 20 กิโลกรัม/ไร่/รอบ และใส่ปุ๋ยยูเรีย 20 กิโลกรัม/ไร่/รอบ ทำให้ได้ผลผลิตน้ำหนักร้างสูงสุดเฉลี่ย 5,671 กิโลกรัม/ไร่/ปี จากการตัดหญ้า 7 ครั้ง และมีค่าโปรตีนสูงสุดเฉลี่ย 7.9 เปอร์เซ็นต์

ผลการศึกษาครั้งนี้ไม่เป็นจริงตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า การพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพแปลงหญ้า จะนำไปสู่ความยั่งยืนของอาชีพการผลิตหญ้าแพงโกล่าจำหน่าย เนื่องจากสามารถพัฒนาคุณภาพแปลงหญ้าได้เพียงอย่างเดียว ยังไม่สามารถพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ แต่ก็เห็นโอกาสได้ว่าจะน่าจะเป็นอาชีพที่ยั่งยืน เพราะหญ้าแพงโกล่าเป็นสินค้าที่มีโอกาสทางการตลาดสูงมาก และเกษตรกรส่วนหนึ่งก็ยังรักในอาชีพนี้อยู่ แต่การสร้างให้เกษตรกรสามารถทำงานเป็นกลุ่มได้นั้นเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลา รวมทั้งต้องการการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และกลุ่มต้องเข้มแข็งก่อนจึงจะสามารถขยายเครือข่ายต่อไปได้

ข้อเสนอแนะแนวทางที่จะพัฒนาให้เกษตรกรมีความสามารถในการทำงานเป็นกลุ่ม และสร้างเครือข่ายในการพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อให้สามารถผลิตหญ้าที่มีคุณภาพดีสม่ำเสมอส่งลูกค้าได้อย่างต่อเนื่อง อันจะทำให้เกิดการเชื่อมโยงตลาดและการผลิตจนเข้าสู่รูปแบบของธุรกิจได้นั้น ต้องมีนโยบายและแผนปฏิบัติที่ชัดเจนจากภาครัฐ รวมทั้งต้องอย่างต่อเนื่องจนกว่ากลุ่มเกษตรกรจะเข้มแข็ง ทั้งนี้มีปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขความสำเร็จ 2 ประการ คือ

1. ระดับนโยบาย ควรมีการกำหนดทิศทางที่ชัดเจนในการสร้างค่านิยมและวินัยให้แก่เกษตรกร สนับสนุนการทำงานเป็นกลุ่มและต้องนำไปสู่การปฏิบัติจริง เช่น ในการสนับสนุนหรือการให้ความช่วยเหลือต่างๆ ต้องมีความแตกต่างกันระหว่างเกษตรกรที่รวมกลุ่มผลิตกับเกษตรกรที่ผลิตเป็นรายเดียว ควรมีการสนับสนุนเงินทุนให้แก่กลุ่มการผลิตให้สามารถทำธุรกิจได้ครบวงจร ตั้งแต่การผลิตจนถึงการจัดจำหน่าย ควรมีการให้รางวัลแก่คนที่อยู่ในกฎกติกา เพื่อสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ มิใช่ทุกคนได้รับความช่วยเหลืออย่างเสมอภาคเท่ากันหมดเช่นทุกวันนี้

2. ระดับปฏิบัติในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมอาชีพและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม ต้องเข้าไปดูแล ให้คำปรึกษาแนะนำอย่างเข้มงวดและต่อเนื่อง เพื่อช่วยแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรได้ทันการณ์ รวมทั้งมีการปฏิบัติต่อเกษตรกรแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของเกษตรกร สำหรับกลุ่มที่มีการทำธุรกิจจะต้องเน้นเป็นพิเศษในเรื่องของการจัดทำบัญชีให้ถูกต้อง โปร่งใส นอกจากนี้ควรมีแผนการวิจัยพัฒนาเพื่อ

สนับสนุนเกษตรกรในการสร้างนวัตกรรมใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป มีฐานข้อมูลที่ถูกต้องทันสมัยสำหรับส่งข่าวให้กลุ่มเกษตรกรใช้วางแผนการผลิต และที่สำคัญคือควรมีการติดตามประเมินผลเป็นระยะ เพื่อปรับแนวทางการพัฒนากลุ่มให้เกิดการยกระดับการพัฒนาที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ